

Ad fontes!

Мирослав Трофимук

УДК 821.161.2-1-3=124.09"15/17"

ПРОВІДНІ МОТИВИ ТА ІДЕЇ ЛАТИНОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ XVI–XVIII СТ.

У статті викладено спостереження над провідними мотивами творів латинською мовою XVI–XVIII ст., які стосуються історії України.

Ключові слова: латиномовна література України, стилістика Бароко, мотив “ренесансного патріотизму”, *gesta principorum, gesta loci, gesta gentium.*

Myroslav Trofymuk. The key motifs and ideas of Latin literature of the 16th-18th centuries

The article presents observations on the key motifs in Neo-Latin literary works of the 16th-18th centuries dealing with Ukrainian history.

Key words: Ukrainian Latin literature, Baroque style, the motif of “renaissance patriotism”, *gesta principorum, gesta loci, gesta gentium.*

Творча спадщина латиномовних поетів XVI–XVIII ст. відображає основні мотиви та ідеї ренесансної поезії. За змістом це панегірики українським церковним діячам і видатним світським особам, друзям та учням, а також морально-дидактична поезія, пов’язана з освітньою діяльністю та поетичною творчістю.

У доробках Юрія Дрогобича, Павла з Кросна, Івана з Туробіна, Григорія з Тичина, Григорія Чуя із Самбора наявні мотиви похвали поезії, звеличення наукової праці та поетичної творчості, зокрема глорифікація книги як результату творчості людської особистості, постулат дотримання підставових християнських вартостей у суспільних стосунках – між окремими людьми, між громадами, етносами тощо. Як антитезу до цих ідей варто розглядати наявність комплексу творів релігійно-полемічної (антикатолицької, антиуніатської) тематики та антиісламської полеміки, актуальної в контексті європейсько-турецьких воєн. Така “антитетична повнота” етико-естетичних, суспільних ідей прикметна для свідомості і світосприйняття епохи Бароко; саме у процесі протиставлення, зважування важливості тих чи тих ідей, мотивів виявляється їхня вартість, “вагомість” для конкретної культури й водночас виникає певна “напружена”, проте збалансована рівновага, яка вможливіє саму екзистенцію культури Бароко.

Окрему групу становлять твори, які містять опис життя й літературної діяльності античних авторів. Глорифікація “otium” – мистецької, насамперед літературної творчості – постійний топос і провідна тематика ренесансної та постренесансної літератури. Ці мотиви висловлені у творах-зверненнях до муз, до Аполлона Мусагета – покровителя мистецтва, у величальних творах на честь книги, літератури й поезії. Дуже поширений традиційний ренесансний топос порівняння книги із джерелом.

Незважаючи на те, що творчість названих латиномовних поетів повною мірою відображає всі теми, жанри й мотиви Ренесансу, значна частина їхньої

літературної спадщини жанрово й тематично належить попередній епосі: це духовна поезія, твори маріологічного циклу, панегірики святым, описи церковних свят, чудес, своєрідні віршовані молитви, пронизані витонченим сумом. Проте ці твори сугерують не аскетичні мотиви, притаманні поезії Середньовіччя, а становлять собою зразки філософської, релігійно-медитативної лірики. У них часто зринає топос минулості матеріальних благ.

Поширений мотив самовиправдання автора перед читачами/читачем і звернення до в'їдливого критика, який у літературній традиції виступає під збірним іменем "Зоїл". Вірші під назвою "Ad Zoilum" ("До Зоїла" або "Проти Зоїла") є у спадщині майже кожного автора XVI–XVIII ст.

Малі жанрові форми – епіграми й оди – часто писали як вступні твори до перевидання творчої спадщини античних авторів або ж публікацій творів учнів і друзів автора. Так виникли специфічні жанри віршованих і прозових вступів. Декотрі з відомих нам новолатинських авторів навіть культивують переважно саме ці форми поетичної творчості. Саме як вияв цієї ренесансної моди функціонують твори із традиційним мотивом звернення до суворого критика та з проханням до читача бути поблажливим.

Перевагу в масиві латиномовної спадщини XVI–XVIII ст. емблематичних та епіграматичних віршів можна розцінювати як вияв стилістики Бароко, якій притаманна тенденція до візуалізації тексту. Дуже поширені геральдичі епіграми, які супроводжують зображення гербів окремих осіб, країв, міст, навчальних закладів та обігрують символіку вексиліографічних елементів цих гербів. Другим ледве чи не обов'язковим елементом візуально-змістового вираження стали акровірші, у яких автори кодують свої імена, висловлюють головну ідею твору або ж нотують профетичні побажання адресатові величального вірша.

Постренесансні латиномовні поети використовують жанр еклоги для звеличення достойників Церкви, обігруючи поняття "пастух" – "пастир" і подаючи ідилічну картину краю, у якому здійснюється пастирська місія. Іноді георгіки або буколіки (як окремі твори або ж як вставки в епічні поеми більшого обсягу) мають характер мемуарної літератури: містять ідилічний опис рідних для автора земель чи країв, якими він подорожував. Часто ці ідилії пишуться як своєрідні проєкції дружніх стосунків самого він із представниками творчої еліти певного краю. Усі ці твори мали одне завдання – витворити позитивний образ ідеальної спільноти, до якого мала прагнути людина ренесансу.

Проблеми "ідеальної держави", "ідеального володаря" й "ідеального підданого" розробляв у своїх творах Станіслав Оріховський. Цей інтерес виник у нього ще у 30-х роках XVI ст., у час навчання в німецьких університетах, коли Оріховський, провадячи філологічні студії, активно вивчав принципи організації й функціонування німецького міського самоуправління. У другій зі своїх "Турчик" (промови антитурецького, антисламського спрямування), у "Промові до польської шляхти" [4], полеміст порівнює "демократичну" систему держави (яку він убачає в державному ладі Речі Посполитої) із "деспотичною" (на прикладі державної системи Османської імперії).

Ідеї Оріховського поглибили й розвинули тематику антитурецької полеміки. Автори епічних поем XVI ст. намагалися подати художню картину турецько-татарських вторгнень, описати жорстокість іновірних нападників, героїзм захисників, конструктивну роль керівників християнських загонів у традиціях панегіричного віршописання. Бачимо це на прикладах латиномовного твору Миколи Гусовського "Перемога над турками під Теремовлею 2 липня 1524 р." [7, 72-77], а також у польськомовній анонімній поемі "Про вибиття татар перекопських під Вишнівцем 1512 р." [7, 63-70]. На відміну від них Станіслав

Оріховський намагався проаналізувати причини турецько-європейського протистояння і проголосував у “Турчиках” основоположний принцип захисту своєї культурної екзистенції, який переростає в універсальний принцип захисту демократії перед посяганнями тиранічних спільнот. Загалом варто ствердити, що впродовж життя Оріховський намагався сформулювати гуманістичні, ренесансні ідеали.

Мотив “ренесансного патріотизму” розвинувся в латиномовних творах у декілька ідеологем, завданням яких було ствердити самобутність культури України, її історії, легітимність політичної еліти, суспільного укладу українських земель та – в окремих випадках – своєрідність народної обрядовості. Важливе місце належало ствердженню віровизнання – це окрема велика тема, присутня практично у всіх літературних творах незалежно від жанру й виду. Латиномовні твори як елемент і важливий засіб міжнародної комунікації писалися з огляду на загальноєвропейську аудиторію з метою продемонструвати устремління й політичну позицію української еліти в контексті європейських політичних подій. Виходячи із ситуації політичної децентралізації держави, наявності регіональних політичних еліт, магнатських осередків, особливо в кінці XVI – першій половині XVII ст., виникають легітимізувальні епоси окремих українських країв – Острожчини, Вишневецьчини тощо, які активно впроваджують позитивний ідеал місцевого правителя чи панівного роду, регіональних “некоронованих королів”. Залежно від регіону написання того чи того твору “столицями” – центрами політичного й культурного розвитку – виступають то Остріг, то Львів, то Київ; пізніше, у другій половині XVII ст., до цього переліку додалися нові центри Гетьманату – Батурин, Черкаси, Глухів.

Ці поеми (незалежно від конкретного жанру – чи то генеатлікон, епіталама, епінікіон, чи то епіцедіон) містять описи підвладної території, перелік сусідніх земель і держав, глорифікацію містобудівної та осадницької діяльності, військово-організаційних заходів володаря, а також оповідь про культуротворчу, зокрема освітньоорганізаційну та книговидавничу, а також ктиторську діяльність. Немале місце в цих творах відведено констатації глибоких і престижних генеалогічних коренів, широких родинних зв’язків із династіями інших європейських держав. Важливим елементом легітимізації місцевої політичної еліти виступають насамперед успішні заходи з оборони краю.

Засобами створення позитивного образу “землі”, краю, стають і міфологізовані описи географічних об’єктів на підвладній території – річок, гір, великих лісових масивів або ж церковних осередків, монастирів. Насамперед це стосується Печерського монастиря як містичного символу Києва.

Остріг у ролі культурного й політичного центру “руських” земель – “райське” місто над повноводою Горинню – фігурує в поемі Симона Пекаліда “De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis libri quattuor, a Simone Pecalidis Artium Vassalaneo conscripti” [11], натомість і “Роксоланія” Себастьяна Кленовича [13; один із перекладів українською мовою: 7, 114-167], і “Дніпрові камени” (“Самоенае Вогыстеніде”) [8, 94-119] відводять цю роль Києву. Що стосується твору Симона Пекаліда, то, як зауважила Наталія Яковенко, “ідеться про представлення “віртуальної землі” Острозьких, яка в уявленні панегіристів (отже, слід думати, і їхніх читачів) була тотожна не географічно конкретній території, а обширу впливів Княжого Дому. У Пекаліда ця “віртуальна земля” охоплює всю Русь і є наскрізним мотивом поеми – від перших рядків експозиції, де “мужі з-за порогів” зазіхнули на “широку Русь”, до фіналу битви, де “Острозька сила” дала їм відсіч, захистивши “домашні вогнища і кордони Русів” [9, 187-188]. Водночас саме в цій поемі йдеться про “нову силу” – козацтво, яке впевнено заявляє про себе на історичній арені, стаючи відчутним конкурентом

визнаного елітарного політичного клану. Саме в цьому контексті поема “De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis...” постає символічним відображенням тогочасної української дійсності: намагання автора виписати сакралізовані образи князівського клану й ідеалізований образ “Острожчини” свідчить про необхідність ідеологічної підтримки для цієї традиційної елітарної верстви.

Твори мемуарного жанру часто переростають у розлогі поеми, як це бачимо на прикладі “Роксоланії” Себастьяна Фабіяна Кленовича. У контекст опису побаченого й почутого впродовж подорожі автор уплітає сюжети-імпровізації на теми античних авторів, наводить витяги із сучасних йому історіографічних творів, подає назви “племені Яфета” – мешканців України, під якими їх знають у європейській літературній традиції, окреслює межі краю, подаючи інформацію про довколишні етноси і країни, а також намагається проаналізувати чільні міфологеми, пов’язані з Україною. Тут чи не вперше зустрічаємо заперечення топосу “Київ-Троя”, який, очевидно, був поширеним у тогочасній літературі. На цю думку наштовхує той факт, що через чверть століття із цим же топосом полемізує автор іншої поеми – “Самоенае Ворыстеніде” (імовірно, 1620 р.), яка мала програмне значення. Себастьян Кленович і автор поеми “Самоенае Ворыстеніде” пропонують натомість іншу міфологему “Києва – стольного Города”.

Ось ця цитата із поеми “Роксоланія”: “Praeterea nigro tanti Kiiovia Russo est, / Quanti Christicolis Roma vetusta fuit” – “Знайте, що Київ на Чорній Русі¹ значить стільки, як давній / Рим для старих християн, значення в нього таке ж” (13, v. 1337-1338²). Аналогічне заперечення бачимо й у поемі “Самоенае Ворыстеніде”: “...tecta Kiovi, / Tecta, quibus vulgus Phrygia confingere Troia / Somnia conatur, satis absona...”³ (“споруди... / Люд по яких і донині фрїгійської давньої Трої / Марить ще снами...”) [8, 95]. Натомість автор поеми наділяє Київ, незважаючи на спустошення міста, позитивними епітетами, приховано наголошуючи на його аналогії до “Вічного Міста” – Рима (у літературній традиції назва “Urbs” – Місто (з великої букви) однозначно стосується саме Рима). Цілком імовірно, що ці ідеї запозичені автором поеми зі Стрийковського, а можливо, прототипом був твір Кленовича “Роксоланія” [13, v. 1305-1310], в якому, як ми вже бачили, містяться подібні висловлювання стосовно київської минувшини й сьогодення та вжито ті самі аналогі для порівняння.

У дослідженні Н. Яковенко “Символ богохранимого града” в пам’ятках київського кола (1620–1640-ві роки), яке присвячене аналізу “символотворчої функції Києва в українській історії” [9, 301], зустрічаємо спробу виявити джерело походження ідеологеми “Київ-Троя”, проти якої полемізують автори щойно згаданих творів. Одна з перших згадок побутування легенди про тотожність місця розташування Києва і Трої міститься в подорожніх записках Мартіна Груневеґа (1584): “Русини знають, яким могутнім містом був Київ і те, що він був столицею їхніх князів <...>, багато з них також вірить, що Троя стояла на тому самому місці” [цит. за: 2, 118-119]. Щоправда, у тому ж 1584 р. опублікована й “Роксоланія” Себастьяна Фабіяна Кленовича; як відомо, цей твір укладався близько п’ятнадцяти років.

Як уже згадувалося, дослідження Н. Яковенко “Латина на службі киево-руській історії” присвячене аналізу концепцій розвитку української історії та місця українських земель у контексті політичних змін у центральньо-східній

¹ Чорна Русь – назва різних регіонів у різний час. До XVIII ст. – землі Бойківщини, Гуцульщини, Верхнього Подністров’я, Підляшшя та Холмщини.

² У посиланнях на латино- та польськомовні джерела подаємо номери віршів – поетичних рядків.

³ У дослівному перекладі: “куполи Києва, куполи, у яких натовпу безпідставно ввижається Фрїгійська Троя” [див.: 9, 288].

Європі впродовж XVI ст. Застосовуючи методологію розрізнення парадигм історій за категоріями *gesta principorum* (діяння володарів), *gesta loci* (історія країн) та *gesta gentium* (історія народів), дослідниця вирізняє декілька основних ідеологем, згенерованих у 20-х роках XVII ст. Отож поему “*De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis...*” можна вважати втіленням парадигми *gesta principorum*, хоча описане в ній протистояння засвідчує вихід на історичну арену нового суб’єкта історії. Хронологічно пізніший твір “*Samoenae Borysthenides*” становить собою синтез *gesta principorum* та *gesta loci*. Цей “перехідний момент” у процесі “осмислення історії” України свідчить про назрілу потребу іншого підходу до оцінки суспільних процесів у країні.

Тут же Н. Яковенко зауважує, що перші “репліки уявлень про історіотворчу й політичну самодостатність народу-шляхти” висловлені в українських публіцистичних пам’ятках ще у 20-х роках XVII ст., а остаточно новітні концепції сприйняття історії сформульовані аж на початку XVIII ст. в україномовних історіографічних творах, так званих “козацьких літописах” Григорія Грабянки та Самійла Величка [9, 293-294]. Зауважимо, що ця ідея як політична позиція української еліти була сформульована, зокрема, 1657 р. у документі під назвою “*Puncta pactorum ex parte illustrissimi et excellentissimi domini generalissimi Exercituum Zaporovianorum excellentissimo domino legato serenissimi ac potentissimi regis Sueciae proposita a commissariis Exercitus Zaporoviani. Corsuni die 8 Octobris 1657 anno*” (“Пункти угоди, запропоновані комісарами Війська Запорозького з боку ясновельможного гетьмана Війська Запорозького вельможному панові послу найяснішого і наймогутнішого короля Швеції. У Корсуні, дня 8 жовтня 1657 року”) [3, 70, 179-180].

Продовжуючи огляд провідних мотивів віршованих творів XVII ст., зауважимо, що постійне покликання на авторитет давнини стає домінантним у творчій практиці й теорії буквально через двадцятиріччя після написання “Дніпрових камен”. Поетики Києво-Могилянської академії дуже часто мотивують те чи те положення принципом “*ab antiquo*” – “бо так прийнято здавна”; один із варіантів цієї мотивації – посилання на Церковну історію, другий – на “античні аннали”. Саме тому в українському літературному процесі другої половини XVII – поч. XVIII ст. продовжують активно функціонувати названі міфологеми “Києва-Трої”, “Києва – нового Рима”, а також “Києва – другого Єрусалима”. Особливу роль у літературних текстах відводять також Дніпрові-Бористену, який виступає символом краю, аналогічним до Києва.

Чи не вперше топос Дніпра-Бористену зринає в польськомовній поемі “*Epicedion, to iest żalobny wirsz o zasnym a wiecznej pamięci godnym książęcin Michale Wisniewieckim...*”, опублікованій 1584 р. (протодрук не зберігся; твір відомий за передруком 1904 р. [див.: 12]). У раніших творах теж є згадки про Дніпро, проте вони цілком принагідні; як виразний символ краю назва гідроніма виступає саме в цьому творі. Скажімо, Микола Гусовський у “Пісні про зубра” згадує грецьку назву Дніпра в контексті натяку про свій великий мисливський досвід: “*Flumina equo fidens altumque Borysthenis alveum / Tranabam, per aquas aufugiente fera...*” Перекладачі по-різному тлумачать це місце, інколи модернізуючи текст, як от Андрій Содомора: “А на своєму коні Дніпра повноводе корито / Здобич аби не втекла, перепливав я не раз” [1, 19]. Натомість Віталій Маслюк цей текст передав так: “Часом на вірнім коні Бористенові води глибокі / Перепливав, коли звір через річку тікав...” [7, 79]. Себастьян Фабіян Кленович у своїй поемі “Роксоланія”, опублікованій того ж року, що й “*Epicedion...*”, у контексті опису татарських нападів на українські території стверджує: “*Assuevere vado transire Borysthenis undam, / Quae speciem iusti praebuit alta maris*” [13, v. 1321-1322] – “Вже переходити вбрід

Борисфенові води навчились, / Хоч і глибінь його вод з морем зрівняти
могла б” [7, 114-167]. У пізнішому хронологічно творі Симона Пекаліда “De bello Ostrogiano ad Piantkos cum Nizoviis...” Дніпро згадано теж принагідно – у контексті короткого опису Запорозької Січі із покрайнім написом: “Insula in Boristhene, ubi Nisovii delitescunt” (“Острів на Дніпрі, де переховуються низовики”).

Натомість у поемі “Epicedion...” Дніпро виступає як виразний символ “руського”, тобто “українного” краю. Саме “українного” – прикордонного. У поемі двічі вжито назву “Русь” (“...gdy z rusi plony gnali...” [12, v. 59]; “...Wtargnęli w Księstwa Ruskie Kraju Podolskiego” [12, v. 489]; усі інші топонімічні визначення мають іншу форму: “ukraina”. До того ж “україна” – лише з малої літери. “Poddnieprska ukraina dziś osierociła” [12, v. 47], “Szczytem prawie był wszystkiey, iście ukrainie” [12, v. 51], “Ryceża dzielnego nalazł na ukrainie” [12, v. 234], “Został zacnym starostą tam na ukrainie” [12, v. 349], “Bo takiego zawsze pragnie ukraina” [12, v. 351], “ćirpi ukraina” [12, v. 563], “Iż nigdy ukraina nie żywie bez trwogi” [12, v. 630], “Tam w oney ukrainie” [12, v. 717], “Zwłaszcza na ukrainie” [12, v. 805], “został i ukrainnym starostą Lubeckim” [12, “Do łaskawego czytelnika”, v. 69], “Iżby szkody czynić miał iakie ukrainie” [12, “Zamknięcie tych wirszów”, v. 2], “Co mężnie bronić będą szablą ukraiyny” [12, “Zamknięcie tych wirszów”, v. 4], “...z ukraiyny gonił” [12, “Zamknięcie tych wirszów”, v. 8], “Będę też zastępować ukrainną trwogą” [12, “Zamknięcie tych wirszów”, v. 10].

Для позначення “українної топографії” автор обрав символ Дніпра. Маємо шерг цих визначень: “Działo się tam gdzie Chorół w szyroki Dniepr płynie” [12, v. 212], “Sam się wprzód pilnie począł przez Dniepr przeprowować” [12, v. 364], “Woiował koło Dniepra okoliczne włości...” [12, v. 732], “Trypol miasto nad Dnieprem” [12, v. 734], “Ruszyli się tak spółem, sławny Dniepr przebyli...” [12, v. 932]. І лише раз автор уживає давньогрецьку назву річки: “Został zacnym starostą tam na Ukrainie, Gdzie sławny Borystenes k morskim brzegom płynie” [12, v. 349-350].

Єдиний випадок уживання грецькомовного гідроніма, очевидно, не випадковий. Суть формальних засобів Ренесансу у творах XVI–XVII ст. визначається способом їхнього використання. Іменування української річки Бористеном – це не лише данина моді чи прагнення зближити ерудицію: ця назва, як й інші, аналогічні, входила до стандартного обсягу інформації, яка викладалась в освітніх закладах, тобто в самому вживанні назви “Бористен” чи подібної не було нічого особливого, що б вирізняло суб’єкта мовлення. Уже в сусідніх рядках поеми фігурує традиційна українська назва. Це означає, що автор XVI ст., уживаючи назву “Бористен”, немов абстрагувався від суто географічних реалій, витворюючи цілком нове значення.

Якщо назва “Русь”, “Руські князівства” для означення українських земель у XVI–XVII ст. була цілком ординарною, то гідронім “Бористен” укупі з поняттям “український” витворюють метафоричну категорію українського буття. Автор “Епіцедіону...” вживає метафоризовану грецьку назву Дніпра для підкреслення урочистого змісту події – номінації Михайла Вишневецького званням старости: він немов обіймає єдиним поглядом усю територію Дніпра й сугестує читачеві відчуття маєстатично-урочистого акту вшанування князя Вишневецького відповідно до його заслуг посадою опікуна цієї величезної території.

Отож поминальний зміст твору, характерний для жанру епіцедіону, у майстерному авторському виконанні переростає в широке епічне полотно, що слугує основній меті – ствердженню діяльності володаря в особі князя Михайла Вишневецького, у цьому разі – у межах території, яку тепер прийнято називати Центрально-Східною Європою.

Апогеєм використання символіки Дніпра-Бористену варто, очевидно, вважати твір “Самоенае Ворыстеніде” (“Дніпрові камени”), який усталює цей топос у ролі визначального символу краю, вкладаючи саме в уста Генієві Дніпра (Ворыстеніс Герос) міфологізований виклад історії України. Та й сам сюжет оповіді починається із символічного монологу – порівняння з іншими річками, з якого довідуємося, що “non est, quod talibus aestuet undis / Flumen, quam late devolvitur occiduus sol” (“немає більш такої повноводної річки від сходу і до заходу сонця”); водами Дніпра живиться саме море. Автор наголошує, що саме грецька назва Дніпра – Бористен – дала назву краю.

У подальшому описі автор визначає межі “Імперії Русів”, паралельно лаконічно окреслюючи їх у маргіналії: “*Limites Imperii Russorum, cuius metropolis Kijovia: ab Austro Ister, Pontus Euxinus et Caspii maris occidentale latus, a Borea Oceanus Sarmaticus, ab Ortu Volga, ab Occasu Visloc, Rzeszoviam inundans*” (“Кордони імперії Русів, зі столицею Києвом: з півдня Істер (Дністер), Чорне море і західний бік Каспійського моря, з півночі Сарматський (Льодовитий) океан, зі сходу Волга, від заходу [річка] Віслок, яка омиває Жешув”).

Топос Дніпра-Бористену й паралелі поміж Києвом та Римом – теж символом краю, який стоїть на славній повноводній річці, що живить море/океан, міцно утвердилися в арсеналі авторів латиномовних творів. Ці топоси ввійшли в канон дисциплін поетики й риторики як засобів художнього відтворення панівних ідеологем. Один із прикладів глорифікації Дніпра як символу України – твір “*Laudatio Borysthenis*”, який Теофан Прокопович умістив у своєму курсі поетики “*De arte poetica libri tres*” (1704) [5, 265-266].

Твір “Похвала Дніпрові” – виразна паралель до “Дніпрових камен”: ідилічна картина багатоводної річки й багатого краю (“...laetis tot rura, tot oppida ripis, / Tot positas urbes...” [5, 265] – “на берегах розміщені веселі села, містечка і міста”¹); градація слів на позначення населених пунктів (села, містечка, міста) завершується описом Києва, водночас автор не згадує самої назви – у вірші йдеться про Місто: “*Urbs hac ipsa, decus patriae, materque potentis / Imperii. Illius tu moenia perluis ampla*”. У дослівному перекладі: “Саме це Місто, окраса батьківщини і мати могутньої імперії. Його ти омиваєш величні мури”. Виразні натяки на топос “Київ-Рим” прочитуємо також у творі “*Descriptio situs urbis Kiioviae*” [5, 243; переклад див.: 6, 52], паралеллю до котрого виступає твір “*Urbs Roma hinc montibus inde mari cingitur*” [5, 328-329; переклад див.: 6, 155].

Крім того, віршовані і прозові твори, зокрема “шкільні вправи” із курсів поетики XVII–XVIII ст., свідчать про намагання культивувати панегіричні, величальні жанри, які постулювали ідеалізовані образи церковних достойників та козацьких урядовців. Як приклади можна назвати “Оду святому Володимирові, патрону Русі” Партенія Родовича, панегірики на честь Йоасафа Кроковського Григорія Вишневського “Шлях, устелений лаврами” та Івана Нарольського “Славетний престол почестей”, анонімну епітафію “Про смерть Петра Могили”, акровіш-панегірик Рафаїлові Заборовському авторства Митрофана Довгалевського, а також “Вірш про Богдана Хмельницького” Гната Бузановського, анонімну “Епітафію Богдану Хмельницькому”.

У шкільній і літературній практиці активно розроблялася етико-філософська і християнська тематика. За приклад можуть правити твори “Елегія про блаженного Олексія” та “Зіставлення чернечого життя зі світським, де син розповідає батькові про переваги життя в монастирі” Теофана Прокоповича, “Купідон або крилатий Амур” Іларіона Ярошевицького, “Шлях, устелений лаврами” Григорія Вишневського, “Перед своєю смертю над книгами власної бібліотеки” Стефана Яворського та ін.

¹ Подаємо у власному перекладі.

Поетичні твори XVII і XVIII ст. позначені виразним впливом стилістики бароко; часто вони “експериментальні”: демонструють намагання внести нові риси у традиційні для епохи Ренесансу жанри, застосувати оригінальні засоби вислову й вираження. Наприклад, у творі “De Bohdano Chmielnicio versus” [10] (“Вірш про Богдана Хмельницького”) Гнат Бузановський, порівнюючи Хмельницького з Ахіллом, використовує постійний топос постренесансної літератури. Водночас у цьому латиномовному творі Гнат Бузановський обігрує семантику не латиномовної, а саме україномовної форми імені гетьмана.

Латиномовна література XVI – першої половини XVIII ст. розробляє весь спектр тем та ідей, характерних для багатомовного літературного процесу України того часу. У творах поширений мотив “ренесансного патріотизму” – глорифікації рідної землі або ж країни проживання. Це виявляється в пасторальних, ідилічних описах краю, мальовничому змалюванні міст, повноводних річок, прославленні навчальних закладів та їхніх добродіїв і покровителів, величальному зображенні церковних достойників, які виконують свою місію у відповідному краю, а також в описах мистецьких товариств, які культивують насамперед літературну творчість.

Проте в часи “мазепинського бароко”, у кінці XVII – на початку XVIII ст., панегіричні поеми пишуть уже не латинською мовою, а переважно польською. Латиномовні вкраплення в ці твори мають спорадичний характер, як у творах Стефана Яворського та Пилипа Орлика. Латиномовне віршописання набуває форми “шкільних вправ”, а чільні ідеї та мотиви, топика й ономастика постренесансної латиномовної літератури поповнюють арсенал художніх творів українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гусовський М.* Пісня про зубра. Поема. На латинській та староукраїнській мовах / Переклад з латинської А. Содомори. Коментарі І. Сварника. – Рівне: Волинські обереги, 2007. – 126 с., іл.
2. *Ісаєвич Я.* Нове джерело про історичну топографію та архітектурні пам’ятки стародавнього Києва // *Київська Русь: культура, традиції*: Зб. наук. праць. – К., 1982. – С. 118-119.
3. *Каталог міжнародної виставки Україна – Швеція: на перехрестях історії (XVII–XVIII століття)*: 1 жовт. 2008 р. – 30 берез. 2009 р., м. Київ, 9 квіт. – 31 трав. 2009 р., м. Дніпропетровськ: кат. Міжнар. вист. / Уклад. Ю. Савчук; М-во культури і туризму України, Нац. музей історії України. – К., 2008. – 224 с.
4. *Оріховський С.* Про турецьку загрозу слово перше / Перекл. з латинськ. Мирослава Трофимука // *Українські гуманісти епохи відродження: Антологія*: У 2 ч. – Ч. 1. – К., 1995. – С. 61-87.
5. *Прокопович Ф.* Сочинения / Под ред. И.П. Еремина. – М., Л., 1961. – 502 с.
6. *Прокопович Т.* Філософські праці. Вибране / Упор. Литвинова В.Д. – К.: Дніпро, 1012. – 615 с.
7. *Українська поезія XVI століття.* – К.: Рад. письменник, 1987. – 198 с. – (Серія “Бібліотека поета”).
8. *Українська поезія XVII століття (перша половина).* – К.: Рад. письменник, 1988. – 360 с. – (Серія “Бібліотека поета”).
9. *Яковенко Н.* Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К.: Критика, 2002. – 416 с.
10. *Congeries praeseptorum rhetoricarum cum praxibus variis proposita in academia Kijovomohyleana anno Domini 1729 orthodoxae Roxolanae iuventuti ad usum a doctissimo magistro Ignatio Buzanowski.* – 199 арк.
11. *De bello Ostrogiano ad Piantcos cum Nisoviis libri quattuor, a Simone Pecalidis Artium Baccalaureo conscripti.* – Cracoviae, in officina Andreae Petricovii, AD 1600.
12. *Epicedion, to iest żalobny wirsz o zacnym a wiecznej pamięci godnym księżeciu Michale Wisniewieckim, kasztelanie kijewskim, Cerkaskim, Kaniewskim, Lubeckim staroście. Tudziesz o pobożności żywotha iego krześciańsfiego, y około dzielności w pewnych pothrzebach z nieprzyjacielem w państwie J[ego] K[rólewskiej] Miłości y w Moskiewskiej ziemi z niebezpieczeństwem zdrowia swego, który w oyczynie swojej na zamku Wisniewieckim mając lath wieku swego 55, dług powinny Panu Bogu swemu, piętnastego dnia Oktobra, s Poniedziałku na Wtorek, w roku od narodzenia Krystusa Pana 1584, zapłacił // *Стороженко А.* Стефан Баторій і днепровські козаки. – К., 1904. – С. 159-275.*
13. *Roxolania* Sebastiani Sulmyrcensis Acerni, civis Lubliensis. – Cracoviae, 1584. – 65 p.

Отримано 27 березня 2014 р.

м. Львів